

Jelzőfények egy leárnyékolt világból

„Egy könyvnek sebeket kell feltépnie, sőt, sebeket kell ütnie. A jó könyv legyen veszedelem!” Emil Cioran több mint fél évszázados aforizmája fanyar és szellemes tiltakozás volt a már akkor is bosszantó betűözön láttán. Vajon, mit szólna ma többemeletes könyváruházak tornyokba halmozott semmitmondásáról? Ha egy igényesebb olvasó rászánja magát és beóvakodik a könyvbábelbe, joggal érezheti úgy, hogy tűt keres a szénakazalban, feltéve persze, hogy valami igazi „veszedelemre” vágyik.

Hornyik Miklós könyve nem illik a könyváruházak bazári környezetébe, tisztító vihar, filozofikus alaposággal feltárt kisebbségi sorsfejlődés, s egyúttal az uralkodó szerb nemzet részéről a magyarságra nehezedező, szűnni nem akaró, tudatos életsorvasztás bemutatása. A *Meghasonlásunk története* komplex mű, legalább négy vékonyabb-vastagabb önálló kötet kitelne belőle. Igaz viszont, hogy alcíme (*Délvidéki könyv*) pontosan jelzi, mennyire összefüggenek, mennyire szétválaszthatatlanok a feldolgozott témák, milyen enciklopédikusan szerteágazó ottani nemzettestvéreink kilencvenkét éve tartó politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális szenvedéstörténete s meg-megújuló küzdelme a legalapvetőbb emberi jogokért: az anyanyelvért, a magyar identitás megőrzéséért.

A könyv első része (*A káosz arca*) a két világháború közötti korszakot öleli fel. Az életet alapvetően befolyásoló újságírástól a speciálisabb szellemi-irodalmi szervezőmunkáig részletezi azt a hősies helytállást, sokszor csak iszapbirkózást, melynek legfontosabb célja az volt, hogy felélessze a trianoni sokktól kábult délvidéki magyarságot.

Kik is voltak *Az országföld őrzői*, hogy a legelső témakör címét idézzem? Az újvidéki Délbácska című napilap alapítói, szerkesztői, munkatársai. Az alapítók nyolcan voltak, az újvidéki katolikus egyházköztség támogatásával, Fáth Ferenc apátplébános vezetésével, találunk közöttük könyvkeres-

kedőt, könyvkötőt, ügyvédet, szőlősgazdát, evangélikus és református lelkészt. A katolikus egyház mellett félezer újvidéki polgár adományozott kisebb-nagyobb összeget, továbbá három helyi cég folyósított juttatást a nyomdaköltségek fedezésére. A munkatársak közül hadd emeljem ki az egymást váltó felelős szerkesztőket (ma úgy mondanánk: főszerkesztőket): dr. Szlezák Rezsőt (1920-1923 közt) és Tomán Sándort (1923-tól 1929-ig), azért csak őket, mert nem akarom nevekkal telezsúfolni ezt a rövid írást, jóllehet a többiek is, mindannyian, márványtáblát érdemelnének.

Bár 1920 decemberében regionális lapként indult a Délbácska (3-5000 példányban), végig hű maradt beköszöntő programjához, melyben a vajdasági magyarság „egységbe tömörítését” tűzte ki célul, s hogy a magyar közönség tanácsadója, fölvilágosítója, oktatója és irányítója akar lenni. Többnyire jól teljesítette feladatát; elkötelezettségét illetően ellenállt minden terrornak és minden csábításnak. A Délvidéken egyébként nem az irodalmi művek és mozgalmak, hanem a napi- és hetilapok töltötték be tudatformáló funkciót (függetlenül a hatalommal való kiegyezés, megalkuvás s a kozmopolita mellébeszélés mikéntjétől), sőt a délvidéki magyar irodalom kialakulásában is a sajtó játszotta a középponti szerepet.

Hornyik sajtóságos sajtószemléje átélhetővé teszi a mai olvasó számára a Délbácska dicső, ám ugyanakkor rémtörténetbe illő küzdelmét, az újság orgánumának színességét, széles spektrumát a korabeli élet majdnem teljes tükrében. Valójában gyenge, semmitmondó szó ide a sajtószemle, de még a sajtótörténeti elemzés is. Noha a szerző a lap írásából indult ki, elmélyült, sokrétű műveltségének, felkészültségének háttérazzenáját arra használta, hogy a trianoni rettenet történelmi, diplomáciai, népesség-statisztikai, szociológiai, művelődés- és gazdaságtörténeti s hatalmi viszonyait mindenre kiterjedő tablóvá szélesítse, melyen a káosz arca

olyan, akár a görög mitológia Medúzájáé. Rátalált a bemutatás bonyolult, de sikeres módjára: mit éreztek, mit éltek át elődeink, s ebben segítségére volt szépírói tehetsége, empátiája, érzékenysége is. Megrendítő élmény volt egyik napról a másikra kisebbségi sorba kerülni, hazát veszíteni, kővé válik tőle az ember lelke. Hosszú idő kellett ahhoz, hogy az emberek felocsúdjanak, hogy egyáltalán felfogják, mi történt velük, hiszen nem kaphattak elfogadható választ (maig sem!), miért alakult ez így, s, hogy az egész világ, s benne Európa miért Magyarországot boncolta föl elevenen.

Ahogy Hornyk a Délbácska tíz évfolyamából válogat, ahogyan kommentálja, kiegészíti, ahogyan ironikusan reflektál a hatalom aljasságaira, ahogyan testközelbe hozza a hajdani szereplőket, az újság sokat szenvedő, nélkülöző munkatársaitól a korabeli balkáni világ ilyen-olyan felfuvalkodott figuráiig, s a fortyogó Európa idiótáiig, zsarnokjelöltjeiig, s a semmibe vett kisemberek, tucatsors-áldozatok szánamelesen esendő vagy éppen karikatúra-jellegű csetlés-botlásáig, azt a történészek soha nem fogják megtanulni, mert ehhez több kell, mint az évszámok, adatok, események elemzése. Erre így csak egy tehetséges író képes, aki beleszületett a kisebbségi sorsba, és bármennyire okos, intellektuális, mindig a szívéből is beszél. (Természetesen nem hátrány az, hogy Hornyk sajtótörténészként és újságíró-szerkesztőként is a legkiválóbbak közé tartozott, tartozik.)

Az 1918 novemberétől megszállt és elszakított magyar területek új gazdáik közül a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság volt a legsovínisztább gyarmattartó: fölszámolta a magyar közigazgatást, bezárta a magyar iskolákat, megszüntette a magyar címfeliratokat, betiltotta a magyar helységneveket, s a hivatalokban a magyar nyelv használatát, leállította a közművelődési és társadalmi egyesületek működését, kisajátította a pénzügyi és alapítványi tőkét, államosította a magyar földbirtokokat, s csendőri erővel toloncolt ki negyvenezer magyar állampolgárt, akiket később hozzátartozóik is követtek. És ez csak a kezdet...

A szerbség nem hirtelen berobbanó pestisjárványként érkezett a Délvidékre, hanem a török hódoltság idején, melynek ő esett először áldozatul. Fokozatosan, hullámokban telepedett a magyar királyság területére, hol martalócként, hol megbízhatatlan szövetségesként. A legnagyobb számban, s a letelepedés szándékával 1690-ben Arsenije

Čarnojević (Csarnojevics Arzén) pátriárka vezetésével jöttek Magyarországra. I. Lipót osztrák császár csak „vendégnek” tekintette és vissza is akarta telepíteni őket, de a karlócai béke meghiúsította ezt a tervet. Rabiátus természetük, vándorlásaik, erőszak-imádatuk miatt nem örvendtek közkedveltségnek, s öldökléseik miatt pedig (Rákóczi-szabadságharc, majd 1848-49) ellenséggént könyvelte el őket a magyar közvélemény. Ennek ellenére olyan kiváltságokat és szabadságjogokat kaptak, hogy a világon bárhol megnyalta volna a tíz ujját örömeiben bármely jövevény, ha csak a felével is megajándékozzák.

A rablás és erőszak mint szokásjog meghatározta a szerb közigazgatási hatóságok magyarságellenes hajszáját a Trianon után ölükbe pottyant Délvidéken. A szerb katonai megszállástól számítva két évig szó sem lehetett magyar újságról, mivel azonban a nemzetközi békeszólások látszatát fenn kellett tartani, elindulhatott a Délbácska azzal a természetes és csak kevésbé titkolt szándékkal, hogy minden közleményével a nemzeti összefogás, önvédelem és önmegőrzés szükségességét domborítsa ki.

A gyarmati rabszolgák sorsa várt a lapra és munkatársaira. Álarcos szerb terroristák bombamerényleteket követtek el a redakció ellen, többször is szétzúzták a szerkesztőség berendezését, bántalmazták a Délbácska újságíróit, 1923-ban életveszélyesen megsebesítették dr. Szlezák Rezső felelős szerkesztőt. És ez így ment végestelen-végig, miközben a hatóság (rendőrség, bíróság) elszabotálta a fellépést az Orjuna (az akkori szerb nacionalisták Al-Kaidája) ellen. Sem a jugoszláv állami, sem a szerb ortodox vallási ünnepeken nem jelenhetett meg a lap, mi több, 1923 júniusában az egész szerkesztőséget őrizetbe vették, és tíz napig aszalták őket a börtönben. Legtöbbet Tomán Sándor szenvedett a nyakába zúdított sajtóperekettől, pénzbüntetésektől, többször is bezárták, hosszú ideig, gúnynyaszthatott szalmazsákon, 1928 januárjától például négy hónapig. Az újvidéki politikai rendőrség exponálta magát leginkább, de segítőtársakra (feljelentőkre) is talált a helyi szerb lapokban – és sajnos, a Vajdaság című cionista újságban is. A Délbácska terjesztését minden eszközzel (tettelegességgel, a példányok elkobzásával, egy-egy településről való kitiltással) akadályozták az Újvidék környéki falvak szerb elöljárói.

Kelet-Európában nem volt szükség a manapság oly sikeres *fantasy* műfajára. Itt az állandóan megújuló erőszak írta a *végtelen történetet*, melynek páriái, kaszton aluli katasztrófái, mi, magyarok voltunk, és nemcsak az elcsatolt területeken, hanem 1944-től a csonkaországban is.

Hornyik a terrorisztikus körülmények és a mindezek ellenére mindig megújuló produktum párhuzamos tükrében veszi sorra a Tomán Sándor vezette lap kül- és belpolitikai rovatait, cikkeit és azon próbálkozásait, hogy az ostobasággal, rosszindulattal, gyűlölettel szembeállva mégis valamilyen elfogadható kompromisszumra jusson a hatalommal. A Délbácska által képviselt ügyek azonban sorra durva elutasításban részesültek, hogy csak egyet említsék: gyakran még a délvidéki magyar amatőr színjátszó csoportok próbálkozásait sem engedélyezte a szerb hatóság. A Délbácska legfőbb bűne a pusztaság léte volt, no meg az, hogy teljes mellszélességgel állt ki az Országos Magyar Párt mellett, mely a megfélemlítések miatt több évig csak a passzív ellenállás, a tétlenség állapotában leledzett. Amikor pedig 1928-ban átvette a Délbácska radikálisabb elképzeléseit, már késő volt; az előző években a szerb és a horvát képviselők többször is összeverekedtek a belgrádi parlamentben, sőt, revolverlövés dörrentek a Tisztelt Házban (három horvát politikust gyilkolt meg egy montenegrói népképviselő), így a király 1929-ben felfüggesztette az alkotmányt, betiltotta a pártokat.

A magyar településnevek után a diktatúra betiltotta a magyar tájegységek földrajzi neveinek használatát is. Így szűnt meg a Délbácska, hogy nem sokkal később a semleges Reggeli Újság elnevezéssel, s ugyancsak Tomán Sándor szerkesztésében új fejezet kezdődjön a délvidéki szellemi ellenállás történetében.

Az első rész másik írásával, a *Hajlékteremtőkkel* eljutunk a „vajúdnak a hegyek, hogy egeret szüljenek” – problematikájához. Persze ez így szintiszta cinizmus. A délvidéki irodalom megteremtéséért folytatott heroikus küzdelem két vezéralakjáról, Szenteleky Kornélról és Csuka Zoltánról, illúziók vezérelte elképzeléseikről, sziszifuszi munkájukról csak tisztelettel szólhatunk. Hornyik Miklós is ezt teszi, pontosan jellemezve „a meghaladott ízlésvilágot tükröző, kisközösségi hatósugarú, műkedvelő szintű írásbeliség” Szenteleky által szerkesztett kiadványait 1928 és 1933 között (Vajdasági Írás; A Mi Irodalmunk; Kalangya), a sikertelen novellapályázatot, az ügyészileg megcsonkított karácsonyi almana-

chot, s a mai olvasó számára a szerkesztő-fejedelem kásahegynek tűnő művelődéspolitikai szentenciáit. Tisztelet ide vagy oda; Hornyik finom patikamérlege a pozitívumok és a negatívumok közt billeg.

A Reggeli Újságnak átkeresztelt Délbácska a királyi diktatúra éveiben nem folytathatta azt a radikálisabb, nyíltabb sérelmi politizálást, mint annak előtte, s úgyszólván a külügyi témákra szakosodott. Ám Tomán Sándor úgy gondolta, ha Szenteleky szerkesztésében elindít egy irodalmi mellékletet, akkor ott, bujtatott formában többet közölhetnek olvasóikkal a kisebbségi társadalom gondjairól.

Szenteleky agilis szerkesztő volt, levelezett fűvel-fával, s még az akkori teljesen jogfosztott állapotban is biztatott mindenkit: „Itt vallani és vállalni kell a leírt szót és az azzal járó felelősséget. Adott-e valamin az író írásával népének? Vállalta-e népének sorsát, baját, problémáit és vágyvilágát?” Tudatában volt annak, hogy a beolvadás elleni küzdelemben mekkora szerepe van a nemzeti önértetnek és az ember méltóságának. Az általa hangoztatott *couleur locale*-l csupán leplezni akarta az irodalom átpolitizálódását a szerb önkényuralomban. Tévedései azonban súlyosan nyomnak a latban: „Mi minden halovány tehetséget meg akarunk menteni...” Ez olyannyira sikerült, hogy dilettánsok fércműveinek garmadáját zúdította az olvasókra. Kiemelkedő író vagy költőt nem sikerült felfedeznie, Herceg János első zsengei sem mutatták még a későbbi talentumot. Másik baklövése az esztétikai relativizmus kinyilvánítása: „az értékek ma az életben gyökereznek és nem a betűben.” Egész életében a „vajdasági regényről” ábrándozott. A trianoni békediktátum után bele is fogott egy sápkóros fogalmazványba, aztán félbehagyta. A kisebbségi sorból adódó türelmetlenség, tenni akarárs elfedte előle a törvényt: nagy nemzeti tragédiák után évtizedeknek kell eltelni ahhoz, hogy valaki kellő távolságból, rálátással ábrázolja a korszakot, a társadalmi viszonyok s az emberi lét teljességébe foglalva, mert valószínű, hogy csak hosszabb idő múltán juthat hozzá a nagyregény megírásához nélkülözhetetlen tényekhez, adatokhoz, forrásokhoz. Hornyik Miklós végső konklúziója, hogy a „vajdaságiasság”, a kisebbségpolitikai különmérlegelés nem adhat belépőt a kontároknak a szépirodalomba. Ugyanakkor Csuka Zoltán és Szenteleky Kornél jól látta, hogy önálló intézményrendszer és új öntudatú hozzáállás szükségeltetik a délvidéki irodalom kialakulásához. Hornyik „sajátságos szellemi felhőkakukkvárként” értékeli ezt a felfogást, de vi-

tathatatlantényként fogadja el, hogy Szenteleky és Csuka „szellemi hajlékot akartak építeni a délvidéki magyar irodalomnak, és ezt a hajlékot meg is építették”. Éppen csak a tehetségek hiányoztak belőle, de ezt ők ketten nem tudták a cilinderből elővarázsolni.

Egy Podolszki-vers ihlette Hornyikot, hogy könnye második részének a metaforikus, de nagyon is valóságos és érzékletes *Leármnyékolt föld* címet adja, mely javarészt a délvidéki írókról, műveikről, sorsukról szól, illetve a titoista kultúrpolitika „húzd meg - ereszd meg” hullámszásáról az irodalmi janicsárok közreműködésével, felügyeletével. A ciklus mintegy harmadrészét az írók műveiből merített illusztrációk teszik ki. Itt olvashatók Hornyik legszemélyesebb, a legindulatosabb s legsikerültebb írásai.

A *Körülzárva* rövid, tömör történeti áttekintése beleágyazódik a királyi majd kommunista diktatúra erőszak-történetébe. Hornyik egyértelműsíti: a délszláv királyság bánt a legostobábban kisebbségeivel (egy malomkő alatt is hamarabb kivirágzott volna a polgári és népi kultúra), de mindez legfeljebb tanító bácsis pálcázás volt Tito halálbrigádjainak 1944-45-ös, több hónapos mészárlásához képest. A vörös csillagos hóhérok válogatás nélkül ölték halomra a védtelen és ártatlan falusi és városi magyarokat, volt, ahol még nőket és gyerekeket is. A napvilágra kerülő újabb és újabb adatok arra utalnak, hogy a meggyilkoltak száma elérte a negyvenezretet.

1918 után ez volt a második cezúra a délvidéki magyarság életében, mondhatni: pokoljárásában, Josip Broz Tito, a balkáni Napóleon (ahogyan Márai elnevezte) jóváhagyásával, sőt valószínűleg parancsára.

1944 után az irodalomban évekig dühöngött a szocialista realizmus, s a kivégzett magyar írókhoz és újságírókhoz képest szerencsésnek mondhatták magukat azok, akik „csupán” a Goli otokra, az adriai halálszigetre kerültek. Aztán Tito hirtelen szerepet váltott, hófehér marsalli egyenruhában parádézott Nehru oldalán mint az „el nem kötelezett, harmadik világ” emblematikus figurája. Hornyikot idézve: „Brioni pálmaligetes szigetén színpompás trópusi kajdácok, szelíd bácskai őzek és lánkra vert etióp párdúcok karéjában fogadta Sir Winston Churchillt és tovaris Nyikita Szergejevics Hruscsovot...” A hajdani partizánvezér mint a nemzetközi hinta-palinta egyik közönségszédítője, kikiáltója és kedvezményezettje egy szempillantás alatt felhagyott a tömeggyilkolással, minimumra korlátozta a nélkülözhetetlen véráldozatot, s új epizódba kezdett a porondon.

Ő lett nemzetek és nemzetiségek atyuskája, a „jugoszláv testvériség-egység” már-már vallásos eszmeiségének sugalmazója. (Hódi Sándor pszichológus felmérése szerint ma is ő a legnépszerűbb politikus a délvidéki magyarok körében.)

Sokan belegárgyultak ebbe. Gion Nándor úgy jellemezte ezt a „jugoszláv” megszállottságot, mint nemzedéke egy igen jelentős csoportjának, a Symposium-melléklet és az Új Symposium köré gyűlt költőknek, kritikusoknak, képzőművészeknek hajdani betegségét: „Mi vagyunk a legkülönb magyarok, mert mi valójában jugoszlávok vagyunk.” Herceg János pedig még annak idején ironikus megjegyzést fűzött az Új Symposium által hirdetett „jugoszláv öntudat” programjához: „Jugoszláviai magyarok vagyunk, s nem magyarul beszélő jugoszlávok. Teszik érezni a különbséget?”

De ne szaladjunk ennyire előre. Még csak az ötvenes évek közepén, végén tartunk, még csak most kezdődnek a „régis szép idők”. Az irigyelt jugoszláv szabadság minden álsága ellenére is összehasonlíthatatlanul többet engedett anyagilag állampolgárainak, szellemileg művészeinek, mint a megtorlás és terror alatt szenvedő óhazában bárkinek az eszelős, vérszomjas kádárizmus. Ezért található nálunk nyomokban még mindig bizonyosfajta szimpátia Tito „Jugó”-ja iránt, ami természetesen bosszantja délvidéki barátainkat.

Fussunk végig e korszak irodalmi és kulturális eseményein: 1950-ben jelenik meg Debreczeni József: *Hideg krematórium - Auschwitz regénye* című könyve, mely a holokauszt poklát végigszenvedő ember történetét örökítette meg. „Pontosságra törekvő valóságrajz s a megfontolt humanista állásfoglalás szerencsés ötvözete” – írta róla Vajda Gábor. 1957-ben alakult meg Újvidéken a Forum Lapkiadó, 1959 októberében nyílt meg ugyanott a Magyar Tanszék, 1961-ben Tolnai Ottó szerkesztésében hetilap-mellékletként indult a Symposium, mely 1965-ben önálló folyóirattá alakult Új Symposium néven.

Később aztán vita támadt a neoavantgarde mutatóváltás hívei és ellenzői között.

Mutatóváltás? Annál azért több, főleg az első években. A költészet a világszellemlenyomata. Kisebbségi szerep jut benne a másodrendűvé, cseléddé silányított délvidéki magyarok sorsának, fájdalmának, de ez nem jelenti azt, hogy a jajtáson kívül nincs más téma, és azt sem, hogy a zsurnalizmus, a napi hírek eluralhatják a költői intuíción

és az ihletet. A Symposium majd az Új Symposium felfrissítette a költői nyelvet, a látásmódot, sok tehetséges fiatal indult ebből a műhelyből. A baj ott kezdődött, amikor Tito a hetvenes évek elején ismét bekeményített, s az új forma és stílus csak a túlélést szolgálta, a kényes témák, valós problémák ügyes kikerülését, vagyis egyre inkább alibi-irodalommá degradálódott, kiegészítve madárnyelven írott ál-esztétikai okoskodásokkal, kultúrgögciséléssel. (Igaz viszont, hogy ha hazai irodalmi folyóirataink legtöbbjébe belelapozunk, vers ürügyén gyakorta találkozhatunk olyan borzadályal, amelyhez képest az újsymposionisták még hanyatló korszakukban is fenomenálisak.)

Tito a horvát ellenállás letörésekor visszatért vasöklű énjéhez, s a magyarokról sem feledkezett meg: írópercek, letiltások és börtön állítólagos magyar nacionalizmus ürügyén Huszár Zoltánnak, Sz. Kanyó Leonának, Vicei Károlynak. Hornyik ironikusan jellemzi a helyzetet: „Az 'emberi egyetemességre törő jugoszláv forradalmi szellem' (Sinkó Ervin) ekkorra ismét fülvédős, vörös csillagos szovjet sapkát viselő kísértetté vált, amely bejárta az egész országot.” Legjobban az irodalomkritika és az irodalomtörténet-írás sínylette meg a politika ártó befolyását.

A Jugoszlávia széthullásához vezető szerb hatalmi őrjöngés, a 90-es évek balkáni háborúi igazolták, hogy a belgrádi vezetés önmegsemmisítő, önsorsrontó ámokfutása visszamenőleg is magyarázatot adhat a szerbség oly gyakran fellángoló összeférhetetlen, garázda természetére, undorító tömegmészárlásaira. Az új évezredben a Szabadkán megjelenő Aracs című folyóirat és Matuska Márton *A megtorlás napjai* című könyve eligazíthatja az olvasót, hogy mi játszódott le Trianon után, valamint a második világháború végén, s hogy a legújabb Balkán-háborúk förtelme hogyan sújtotta a délvidéki magyarságot.

A *Bélyegző nélkül* rövid írásai, a jogos indulat, a gyilkos gúny és a helyzetértékelés ötvözetei. Hornyik a Bányai Jánoshoz, a „főállású jugoszláv” egyetemi tanárhoz, szerkesztőhöz írt levelében tükröt tart hajdani kollégája elé, aki a titoista kultúrpolitika hú kiszolgálójaként is mindig mellébeszél. Az 1991-es balkáni háború és az értelmetlen öldöklés miatt Magyarországra menekült írókat Bányai azzal vádolta meg, hogy „elmentek a biztosba, főállású magyarnak”. Legalább ilyen tanulságos a szerző írása Szerbhorváth Györgynek a délvidéki zsidó holokauszthoz fűződő „a fenség szerepét kisa-

játító, vizsgáztató szándékú, kollektív bűnbánatra kötelező liberális szóözönével” kapcsolatban. „...a háború után, tehát már békeidőben” - írja Hornyik „a magyarok elleni szerb megtorlásnak holokausztot túlélt zsidó áldozatai is voltak Újvidéken csak azért, mert ezek a haláltáborokban meggyötört emberek szerencsés megmenekülésük és hazatérésük után anyanyelvükön, magyarul beszéltek egymással utcán, téren, akárhol.” Konklúziója: „A történelem nem a pesti színezetű liberális rögeszmerendszer követelményeihez igazodva történik meg velünk.” S aztán közli mindjárt Csorba Béla levelét is, melyben a jeles délvidéki költő kifejti, miért nem megy a frontra, se az emigrációba, mert: „nemcsak a háború ellen, de magyarságunk mellett is szavazni kell tetteinkkel naponta.”

A második rész esszenciája a *Közelképek* ciklus, amelyben a szerző az általa legjobban becsült, legfontosabb alkotók írásművészetét remek esszében méltatja, s kiegészíti az írók műveiből válogatott, revelációnak beillő részletekkel. Alkotáslélektani gyűjteménynek is felfoghatjuk Hornyik miniatűr antológiáját, mely gyakran a művészi pálya valamilyen aktuális eseményéhez kötődik. Csuka Zoltán esetében a költővel készített interjú s a vele folytatott levelezés az apropója az értékelésnek. Gál Lászlóra emlékezve a Forum klubjában lezajlott találkozások idézik a „nagy idők” tanújaként is rendkívül szerény és önkritikus öregember anekdotikus történeteit, találkozását Karinthyval majd a hencegő, hazudozó Rákosi Mátyás furfangos leleplezését, megszégyenítését Újvidéken. Hornyik Herceg Jánost megkülönböztetett tisztelettel köszönti *Árnyak* című novelláskötetének megjelenésekor, elemzésében részletesen kitér Herceg írásművészetének erényeire és sokoldalúságára, annál is inkább, mert őt tartja a legjelentősebb délvidéki prózaírónak. Szeli Istvánra úgy emlékezik, mint aki először kalauzolta a gólyákat, vagyis az első éves egyetemi hallgatókat – köztük őt is – a szellemi valóság tájaira „a beavatottak fensőséges taglejtései nélkül”. Németh István a próza olyan jelentős mestere, akinek méltatása nem valamiféle esemény, alkalom függvénye. „Több ezer írása és harminc könyve önismeretünk és világképünk alkotóeleme” – állapítja meg Hornyik, ami azért is fontos, mert a „hajóágyúként elszabadult neoliberalizmus” nemzetellenes lovagjai éppen elegendő támadták az író a „magyarkodás” igaztalan vádjával. Juhász Erzsébet *Műkedvelők* című regénye Szenteleky Kornélnak és körének állít emléket. Iro-

nikusan induló, de aztán komolyra forduló próza. A látszatlétben vergődő, elveit csak öncsonkítás árán őrző ember sorstörténete, melynek során Juhász szabadon kezel bizonyos tényeket, ám ezt a regény mint műforma, lehetővé teszi számára. Az újságíró és fotós kolléga, Dormán László kiállításmegnyitója a budapesti Néprajzi Múzeumban alkalmat nyújtott Hornyiknak, hogy elmondja: Dormán sorstájképei, cicomázatlan dokumentumfotói a Délvidék háború sújtotta zűrzavarában emlékeztetőül szolgálnak a pusztuló múlttól és a bizonytalan jelenről. A Dudás Károlyról szóló érzékletes portré a Berzsenyi-díj átadásakor elhangzott köszöntés.

Vicei Károlynál viszont álljunk meg egy szóra: Tari István mondta, hogy amit a délszláv háborúk idején a jugoszláviai magyarok átéltek, azt a máshol (bárhon) élő nemzetársak nem élhették meg. Ennek analógiájára elmondhatjuk, hogy amit a kommunista diktatúrákban a bebörtönzött politikai foglyok, netán írók vagy költők átéltek, azt más íróársak még elképzelni is alig tudják, nem is beszélve a szabadság utáni sanyarú mellözöttségéről, tengődésről. Vicei portréjához meggyőző háttérrel rajzol Hornyik Tito és a titoizmus leleplezésével. Vajda Gábor halálhíre sok írástudót és olvasót megrendített a Délvidéken: az Aracs elhivatott, megszállott szerkesztője, a délvidéki magyar irodalom mismásolás-mentes, antidoktrinér történetének megalkotója, életének utolsó éveiben arra törekedett, hogy „eddig szinte folyamatosan kendőzgetett beteg lényünket” közelítse meg a „tanulmány érdekében”.

Hornyik legszellemesebb íróportréja Kopeczky Lászlóról készült. Szépirói telitalálat *pastiche* formájában, akárcsak az általa már tehetséges fiúként pártfogolt Tari Istvánról szóló pályaelemzése.

A végére hagytam a legjobb barátot, munka-, lakó- és szellemi kötekedőtársat, Podolszki Józsefet, a költőt és esszéistát, újságíró és szociográfust. A *Közelképek* sorozatnak ez az írás az ékköve, egyszerre kisregény, memoár, esszé, verselemző kritika, a délszláv hatalmi játszmák szatírája, sajtótörténet (Képes Ifjúság) és szívből jövő sóhaj a hirtelen elhunyt barát hiánya okán. A milió ábrázolása és a kapcsolat kibontakozása során megismerhetünk egy kíméletlen őszinteségű, teljességre törekvő, csak a minőséget becsülő, alkotó embert, akinek alapállása, hogy a remekmű természetes, a tökéletesre mindig törekedni kell, azért nem jár dicséret, ellenben a hibákat gyomlálni kell. A Hornyik főszerkesztésében megjelenő Képes Ifjúság tün-

dökléséből és bukásából érzékletes képet kaphatunk az odaáti diktatúra ellehetetlenítő technikájáról. Podolszki lírai fejlődése, verseivel illusztrálva és a barát által inkább csak prezentálva, semmint valamiféle „generatív poétikai struktúraelemzésbe” bugyborékolgatva, magyarázatul szolgálhat, miért keveredett éles vitába a mutatóváltással, az új symposionistákkal, a Forum Kiadóval s a Híd folyóirattal, miért akarták elhallgattatni és mi volt az oka annak, hogy az átlátogató óhazai költők se kedvelték. De hát miért is kedvelték volna azt, aki hitte, hogy csak ellentmondásokban fejezhető ki a teljesség, s aki szerint a költő igazsága abban nyilvánul meg, hogy lerúgja magáról a szellemi tespedést, az ócska játszmák megkövetelte jovialitást, a tetszeni vágyást, az irodalmi ripacskodást, a hatalomhoz való dörgölődést, az elvárt mellébeszélést és problémakerülést. A költő Podolszki József a paradoxonokban létező igazság robotosa, varázslója, forradalmára és dálnoka volt. Aztán kiszakadt környezetéből, a dalmáciai Zárába költözött, s csak meghalni jött haza Újvidékre. Néhány kötet maradt utána, meg ki tudja, mennyi kiadatlan írás... Hornyik Miklós élővé varázsolta alakját, megeleveníti sorsát, s reménykedjünk: talán az összmagyar könyvkiadás szégyenerzetét is felkelti a költővel szembeni mulasztás miatt.

A könyv utószavában matematikai pontosságú szóhasználattal így összegez Sturm László: „A saját tartást kiküzdő személyiség, akárcsak a saját világát megteremtő mű azáltal segít, válik 'jobbító energiává', hogy megszünteti a nyomasztóan ránk telepedő rossz egyeduralmát. Nem úgy, hogy letagadja vagy elbagatellizálja, hanem viszonylatrendszerbe, világba helyezi; ami teljes, kikerülhetetlen valóságnak látszik, arról megmutatja, hogy csak rész, megváltoztatható, megkerülhető, esetleg legyőzhető... Hornyik Miklós etikájának és esztétikájának egyaránt ez az egészvilágosság a lényege.”

Csak annyit tehetnék hozzá, hogy amíg ezt a *Délvidéki* könyvet olvastam, otthon voltam benne, nem kísértetek, hanem hús-vér emberek szenvedései és örömei közt vándoroltam, holott azelőtt az ismeretlenség és tudatlanságom homályba burkolt, régen elcsatolt, elrabolt földje volt ez számomra, ahol anyám és nagyanyám született, ahol családom felmenői éltek, amíg 1919-ben ki nem űzték őket. De más a gyerekkori mese és más a beavatás a múltba. Hornyik Miklós varázslatos könyve hozzásegített ehhez.

Egyetlen kérdés maradt hátra, a rejtélyesnek tűnő főcím: *Meghasonlásunk története*. Mit is kezdünk fél évezrede pusztuló országunk töredezeivel, fogyásával? Ki, mikor, hol hibázott? Miért nem tudtuk kihasználni a ritkán, de mégiscsak adódó lehetőségeket a változtatásra? Miért bukdácsolunk csöbörből vödörbe szomszédaink legnagyobb örömére? Hevítse az egyént a legjobb, legnemesebb szándék, ha alászáll s lelke mélyéig belegondol, ott ücsörög benne a folyamatos, véget érni nem akaró vereségből fakadó meghasonlás. A meghasonlás,

mely annyi félbetört életet, pályát, meg nem valósult alkotói elképzelést, próbálkozást szül. A meghasonlás, ami karonfogva jár a rettegéssel. Meg kell ismernünk ezt az állapotot, alá kell merülni benne és úrrá kell lenni rajta. „Ne féljete!” – üzenté II. János Pál a halála előtt híveinek. Ne féljete az igazságtól!

Nem is történhetett másként, csakis ebben a szellemben írhatta, állíthatta össze Hornyik Miklós ezt a könyvét, mely kézen ragad s magával visz a szembesülésig. (Timp Kiadó, Topolya – Canada-Transatlantic Kiadó, Budapest, 2009)

